

САМОЙЛОВА О. М.,
молодший науковий співробітник
сектора дослідження проблем
запобігання злочинності
(Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України)

УДК 343.85

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА УЧАСТЮ ГРОМАДСЬКОСТІ

Стаття присвячена ролі громадськості у запобіганні злочинності неповнолітніх. Розглянуто сучасну практику залучення громадських об'єднань до запобіжної діяльності в Україні.

Ключові слова: запобігання злочинності, неповнолітні, громадськість, громадські організації.

Статья посвящена роли общественности в предупреждении преступности несовершеннолетних. Рассмотрена современная практика привлечения общественных объединений к предупредительной деятельности в Украине.

Ключевые слова: предупреждение преступности, несовершеннолетние, общественность, общественные организации.

This article focuses on the role of the public in the prevention of juvenile delinquency. Considered the modern practice of attraction of public associations in preventive activity in Ukraine.

Key words: crime prevention, juvenile, civil society, non-governmental organizations.

Вступ. Злочинність неповнолітніх постійно привертає підвищену увагу кримінологів. Зазначимо, що кожного року близько 15-20 тис. неповнолітніх беруть участь у вчиненні злочинів. Суттєвою причиною ускладнення криміногенної обстановки в молодіжному середовищі є безпритульність та бездоглядність. Впродовж останніх років фіксується збільшення кількості таких дітей. За офіційними даними Міністерства в справах сім'ї, молоді та спорту, в Україні налічується близько 130 тисяч «дітей вулиці», за неофіційними даними ця цифра є вдвічі більшою [1, с. 61]. Здебільшого це діти з неблагополучних сімей, позбавлені батьківської опіки, належних умов життя, навчання і виховання, нерідко ті, які постраждали від насильства та жорстокості власних батьків.

Нарівні з безпритульністю та бездоглядністю все більшої актуальності набувають проблеми алкоголізму та наркоманії неповнолітніх. Статистичні дані свідчать, що фактично кожний 10-ий злочин вчинюється неповнолітніми у стані сп'яніння. У Міністерстві освіти та науки України зазначають, що минулого року на облік було поставлено 1830 дітей, схильних до алкоголізму, з них 26 – вже з діагнозом «алкоголізм»; дітей, схильних до наркоманії, менше – 887 осіб, з них 32 особи вже зі сформованою наркотичною залежністю [2].

Цілком очевидно, що така ситуація потребує рішучих дій з боку держави у напрямі здійснення спеціальними органами та установами прогресивної політики запобігання злочинності неповнолітніх. Значною мірою вказане запобігання має здійснюватися шляхом заходів, спрямованих на усунення чинників, що негативно впливають на формування особистості до того, як вони призведуть до серйозних моральних деформацій у підлітків та вчинення ними правопорушень.

Вбачається, що пошук дієвих напрямів вирішення зазначеної проблеми є особливо актуальним у наш час. Практика свідчить, що для ефективної боротьби зі злочинністю неповнолітніх діяльності лише спеціалізованих державних органів виявляється недостатньо. На наш погляд, одним із шляхів підвищення результативності їх діяльності є залучення недержавних організацій та громадськості. Зазначимо, що на сьогодні дана практика є недостатньо вивченою з точки зору кримінологічних пояснень. Відмітимо, що окремі комплексні дослідження в цій області відсутні. Діяльності громадськості щодо запобігання злочинності загалом у своїх працях приділяли увагу такі вчені, як О.М. Бандурка, В.В. Голіна, О.М. Джуца, М.Г. Колодяжний, О.Г. Кальман, О.М. Литвинов, С.С. Шрамко та ін.

Постановка завдання. Автор статті ставить перед собою завдання висвітлити роль та практику участі громадськості у запобіганні злочинності в сучасній Україні.

Результати дослідження. Зазначимо, що на сьогодні в Україні запобіжні заходи щодо злочинності неповнолітніх здійснюються переважно кримінальною міліцією у справах дітей та службами у справах дітей. Одним із головних завдань указаних органів є організація та проведення профілактичної роботи, спрямованої

на виявлення та нейтралізацію причин, які сприяють вчиненню підлітками злочинів та інших правопорушень. Проте поширеність наркоманії, пияцтва серед неповнолітніх, збільшення питомої ваги тяжких злочинних посягань свідчать про низький рівень виконання ними своїх прямих обов'язків. Так, не забезпечується своєчасне виявлення, повний та достовірний облік неповнолітніх правопорушників, неблагополучних родин, дорослих, які втягують підлітків у злочинну діяльність, спонукають до шкідливих звичок, жебракування і бродяжництва [3].

Разом із тим вважаємо, що відповідальність за стан запобіжної роботи з неповнолітніми не повинна лежати тільки на правоохоронних органах. Громадськість ні в якому разі не мусить залишатися осторонь від цієї важливої справи. У багатьох зарубіжних країнах важливі функції запобігання правопорушенням неповнолітніх, захисту їх прав бере на себе саме громадськість. Про необхідність залучення добровольців, громадських об'єднань до перевиховання неповнолітніх йдеться і в Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) [4, с. 284-305].

В літературі неодноразово зазначалося, що запобігання злочинам серед неповнолітніх залежить від успішної виховної роботи. Щодо неповнолітніх, за всіх часів був важливим класичний виховний трикутник, сторони якого – сім'я, школа та громадськість [5, с. 91]. Цілком очевидно, що першочергового значення набуває питання про моральне виховання в сім'ї, адже детермінанти бездоглядності та злочинної поведінки неповнолітніх здебільшого формуються саме в сфері сімейних відносин.

Сім'я є найважливішою сферою формування особистості та інститутом її виховання. Не інакше як в родині складаються первинні уявлення дитини про добро і зло, про порядність, про шанобливе ставлення до матеріальних і духовних цінностей. Можна сміливо сказати, що сім'я створює особистість або руйнує її, саме тому провина дитини цілком і повністю лягає на її батьків. Патологія сімейних відносин викликає широке коло порушень як в психіці, так і в поведінці особи. Це підтверджують результати проведених досліджень, які показали, що переважна більшість підлітків, конфліктуючих з законом, – це діти, обділені батьківською увагою; 52% засуджених до позбавлення волі неповнолітніх злочинців вирости в неблагополучних або неповних сім'ях, 21% осіб були сиротами [6]. Безсумнівно, що запобігання бездоглядності та злочинної поведінки неповнолітніх має базуватися на дієвій політиці держави, орієнтованій на зміцнення та розвиток інституту сім'ї та шлюбу, захисті прав та інтересів дитини.

Зазначимо, що на сьогодні в Україні діє значна кількість неспеціалізованих та частково спеціалізованих громадських організацій, які реалізують заходи, спрямовані на стабілізацію і розвиток сім'ї в Україні, стримування процесів їх розпаду, відродження кращих сімейних традицій. Так, дану діяльність з 2008 року здійснює громадська організація «Український інститут системних розстановок в освітньому просторі» (м. Харків). Головною метою Інституту є робота, спрямована на пропаганду позитивних родинних цінностей, відродження та розвиток родинного (сімейного) руху на Слобожанщині та в інших регіонах України; надання соціально-психологічної допомоги сім'ям; сприяння підвищенню престижу і ролі родини з дітьми в суспільстві; підготовку та супровід спеціалістів, які працюють з сім'ями тощо.

На підвищення статусу інституту сім'ї в суспільстві спрямована діяльність громадської організації «Сім'я майбутнього» (м. Івано-Франківськ). Організація реалізує свої завдання шляхом організації та проведення занять у загальноосвітніх школах з учнями 8-11 класів за програмою «Життєві орієнтири», організації роботи спеціалізованих служб «Телефон довіри», «Мобільний консультативний пункт» з наданням соціальної та психологічної допомоги, запровадження електронних, безкоштовних уроків з сімейної психології, проведення загальноміських акцій, флеш-мобів, ток-шоу «Міцна сім'я», «Школа батьківства» для студентів, які перебувають у шлюбі тощо.

В літературі зазначається, що деформація системи цінностей і виникнення антисуспільної настанови у неповнолітніх в основному відбувається внаслідок дисфункції інститутів соціалізації людини, серед яких головне місце (крім сім'ї) займає школа. Позитивні результати у виправленні моральних пороків підлітка в школі можуть бути досягнуті тільки у разі правильно організованої виховної роботи. Виховна роль у школі – це система психологічно обґрунтованих заходів, що сприяють подоланню або запобіганню виникненню особистісних деформацій у дітей, а також сприяють їх інтелектуальному, духовному і фізичному розвитку, законслухняній поведінці, є позитивним стереотипом реакцій на несприятливу обстановку [7, с. 102-103]. Отже, на етапі ранньої профілактики навчального закладу за участю сім'ї належить виключна роль у запобіганні злочинним проявам серед підлітків. Саме педагоги, маючи змогу спостерігати за учнями майже щодня, можуть вчасно помітити серйозні деформації у процесі становлення і розвитку їх особистості, які здатні призвести до вчинення ними злочину, і спрямувати на корекцію соціальної занедбаності учня весь комплекс виховно-педагогічних засобів [8, с. 96].

Зазначимо, що ефективним запобіжним засобом злочинності неповнолітніх є організація змістовного вільного часу підлітків. Недоліки в організації вільного часу юних громадян стають одним із чинників девіантної поведінки та поширення дитячої бездоглядності. Безцільне вештання вулицями, паління, вживання алкоголю, різноманітні спроби «розслабитися», показати себе «дорослим» є досить привабливими для дітей, починаючи вже з молодшого підліткового віку. А за умов конфліктів у сім'ї, постійних непорозумінь, чвар «вуличне життя» поступово стає панівним для дитини, формуючи її особистість [9, с. 60].

Таким чином, очевидно, що з метою запобігання злочинам неповнолітніх та бездоглядності необхідно розвивати дитячий та юнацький спорт, збільшувати кількість позашкільних гуртків, секцій за місцем проживання, проводити культурно-виховну роботу з підлітками. Позитивним досвідом участі громадськості в цьому питанні є створення громадським об'єднанням «Асоціація економічного розвитку Коломийщини» Молодіжного центру у м. Коломия. Молодіжний центр став для міста сучасним навчально-відпочинковим закладом, в якому зосереджено значну кількість популярних серед дітей та молоді видів активного проведення дозвілля. Це місце, де молоді люди мають змогу самореалізуватися в сучасному динамічному світі, відчують себе причетними до участі в суспільному житті. Відвідування Молодіжного центру дозволяє дітям та молоді Коломийщини здобувати нові теоретичні знання та практичні навички в різних сферах життєдіяльності, активно займатися різноманітними видами спорту, використовувати сучасне спортивне, музичне, комп'ютерне, туристичне обладнання [10, с. 165].

Виховну та запобіжну роботу серед молоді проводять також ради сприяння родині та школі, батьківські комітети, ради ветеранів війни та праці, громадські вихователі неповнолітніх та ін. Відмітимо, що до основних завдань діяльності вказаних органів, зокрема батьківського комітету, належать: сприяння створенню умов для формування та розвитку особистості учня та його громадянської позиції, становлення учнівського самоврядування; формування загальнолодської культури і моралі, культури міжнетічних відносин; взаємодія з педагогічним колективом загальноосвітньої установи з питань профілактики правопорушень, бездоглядності та безпритульності серед неповнолітніх учнів; всебічне зміцнення зв'язків між родинами, навчальним закладом і громадськістю з метою встановлення єдності їхнього виховного впливу на дітей; залучення батьківської громадськості до професійної орієнтації учня, позакласної та позашкільної роботи тощо.

Крім цього, зазначимо, що вищезазначені органи мають великі можливості для виявлення неблагополучних сімей, в яких батьки зловживають алкоголем, ведуть аморальний спосіб життя, та вжити необхідних заходів щодо покращення умов виховання в окремих родинах або звернутися до відповідних державних органів.

• Цікавою уявляється практика залучення самих учнів до життя школи та суспільства, що сприяє повноцінній соціалізації особистості, ранньому запобіганню бездоглядності та правопорушуючої поведінки неповнолітніх. Так, в одній з шкіл м. Києва вже понад десять років працює учнівське самоврядування «Вітрила», основним завданням якого є розвиток ранньої соціальної активності і усвідомленої суспільної позиції молоді, виховання почуття самосвідомості власної значущості, творчої ініціативи. Учнівське самоврядування забезпечує допомогу в згуртуванні дитячих колективів молодшої школи, проводить спортивні заходи, пропагує здоровий спосіб життя, наглядає за збереженням шкільного майна, висвітлює шкільні події у засобах масової інформації міста, організує вечори відпочинку, організує культпоходи, інформує та залучає учнів класу до творчої діяльності.

На початковому етапі зародження соціальних відхилень необхідно не залишити без уваги дітей з неблагополучних родин та дітей-сиріт. Показовою в цій справі є діяльність Тернопільського обласного благодійного фонду допомоги сиротам «Майбутнє сиріт», який підтримує дітей-сиріт в адаптації до самостійного життя у відкритому соціумі, влаштовує у прийомні сім'ї, сприяє сирітській молоді в отриманні якісної освіти, в професійному розвитку, в подоланні безробіття, у покращенні побутових умов життя тощо.

Позитивним також уявляється досвід Всеукраїнської громадської організації «Магнолія», створеної у 2001 р. Їх місією є реалізація права дитини на виховання в сім'ї шляхом пошуку безвісно зниклих дітей, пошуку батьків тих дітей, особа яких не встановлена, пропаганди національного усиновлення, прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу. З 2009 р. працює створений організацією всеукраїнський портал національного усиновлення «Сирітству – НІ», на якому розміщена база анкет дітей-сиріт, які потребують усиновлення, та багато корисної інформації для усиновлювачів, прийомних батьків та опікунів. З 2001 р. реалізується Всеукраїнський благодійний проект «Служба розшуку дітей», в основу якого покладено ідею використання можливостей телебачення, радіо, преси, Інтернету та зовнішньої реклами для масштабного інформування широких кіл громадськості про зниклу дитину. Зазначимо, що у 2012 р. завдяки вказаним проектам було знайдено 106 без вісті зниклих дітей та 1623 сиріт знайшли батьків [11].

Одним із дієвих методів участі представників громадськості у запобіганні злочинності неповнолітніх є проведення регулярних рейдів за участю батьків, вчителів по місцях концентрації підлітків та молоді з метою виявлення місць, в яких можуть виникнути несприятливі умови їх морального виховання, а також усунення або послаблення існуючих джерел такого впливу. Особливу увагу слід звертати на перевірку суб'єктів підприємницької діяльності стосовно недопущення порушень правил торгівлі, заборони продажу неповнолітнім тютюнових виробів та спиртних напоїв.

Ефективне запобігання злочинності серед неповнолітніх уявляється неможливим без залучення громадських формувань з охорони громадського порядку. Зазначимо, що згідно Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» одними з основних завдань громадських формувань є: сприяння органам внутрішніх справ у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань; участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх [12].

Висновки. Таким чином, досягнення бажаних результатів у запобіганні злочинам неповнолітніх уявляється можливим лише за умови налагодження тісної взаємодії державних органів з громадськістю. Очевидною є необхідність активніше залучати до цієї діяльності громадські організації та формування, пересічних громадян, тим самим розвиваючи соціально-правову активність останніх. Не викликає жодного сумніву, що чим більше людей включатиметься в цю роботу, тим успішнішою вона буде.

Список використаних джерел:

1. Кабаченко Н.В. Дитяча бездомність в Україні / Н. В. Кабаченко // Наукові записки НаУКМА. – Т. 110 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – К., 2010. – С. 60-66.
2. Серед підлітків зростає кількість корисливих злочинців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2013/07/17/6994432/view_print/. – Заголовок з екрана.
3. Злочинність серед неповнолітніх зростає [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yuricom.com/ua/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview/?id=324. – Заголовок з екрана.
4. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила), приняты резолюцией 40/33 Генеральной Ассамблеи от 29 ноября 1985 года // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: НОРМА, 2000. – С. 284-305.
5. Кримінологічна характеристика злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються неповнолітніми / Кол. авт.: В.В. Голіна, В.П. Ємельянов, С.Ю. Лукашевич та ін.; За заг. ред. В.В. Голіни. – Х.: «Кроссрод», 2007. – 156 с.
6. Комаров И., Гамаюн В. Молчание канадских консультантов / И. Комаров, В. Гамаюн // Еженедельник 2000. – 2013. – 15 – 21 нояб. 2013 г. (№46 (677)).
7. Кримінологічна характеристика злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються неповнолітніми / Кол. авт.: В.В. Голіна, В.П. Ємельянов, С.Ю. Лукашевич та ін.; За заг. ред. В.В. Голіни. – Х.: «Кроссрод», 2007. – 156 с.
8. Васильківська І. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні: деякі аспекти / І. Васильківська // Право України, 2004. – № 1. – С. 95-98.
9. Кононенко Н.М. Недоліки організації дозвілля як чинник поширення бездоглядності дітей / Н.М. Кононенко // ПостМетодика. Превентивне виховання наук. Науково-методичний педагогічний журнал. – 2009. – №2(86). – С. 60-62.
10. Форми та методи залучення громадськості: навч. посіб. / Інститут громадянського суспільства; за заг. ред. В. Артеменка. – К.: ІКЦ «Леста», 2007. – 240 с.
11. Всеукраїнська громадська організація «Магнолія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magnolia.org.ua/>. – Заголовок з екрана.
12. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. N 1835-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338.

СИЙПЛОКІ М. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та міжнародного кримінального права
(Ужгородський національний університет)

УДК 343.36

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті наводяться окремі питання визначення покарання за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Досліджені проблемні й суперечливі питання відповідних санкцій норм. Виявлено певні недоліки в конструкції окремих санкцій правових норм та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, невинна особа, обвинувачений, правосуддя, кримінальне законодавство.

В статье изложены отдельные вопросы определения наказания за привлечение заведомо невинного к уголовной ответственности. Исследованы проблемные и спорные вопросы объективных и субъективных признаков соответствующих санкций норм. Выявлены определенные недостатки в конструкции отдельных санкций правовых норм и сформулированы предложения по совершенствованию уголовного законодательства.

Ключевые слова: уголовная ответственность, невинное лицо, обвиняемый, правосудие, уголовное законодательство.

